

УДК [808.51+004.032.6]:378.147.31

Клочек Григорій Дмитрович

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури
 Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка,
 м. Кропивницький, Україна
 ORCID ID 0000-0002-2338-9974
 klochek43@gmail.com

Баранюк Олександр Філімонович

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інформатики та інформаційних технологій
 Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка,
 м. Кропивницький, Україна
 ORCID ID 0000-0003-1151-0092
 baranyuk60@gmail.com

СЛОВО І СЛАЙД У ЛЕКЦІЇ: ПРОБЛЕМА СИНЕРГЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ

Анотація. У статті розглядається проблема синергетичного ефекту, що породжується завдяки успішній взаємодії на лекційних заняттях риторичного вміння лектора з доцільно застосованими мультимедійними проєкційними засобами навчання. У зв'язку з тим, що візуальні засоби навчання набувають усе більшого поширення, проблема такої взаємодії слова і слайду, яка б сприяла навчальній ефективності лекції, набуває не лише гострої актуальності, а й перетворюється у важливу проблему дидактики вищої школи. Традиційна лекція перестає бути головним джерелом і способом трансляції знань в умовах сучасного інформаційного суспільства. Зростає обсяг і роль самостійної роботи студента, здатного ефективно використовувати потужні інформаційні потоки. Лекція, як форма навчання, набуває іншої функціональності, потребує нових способів подачі навчального матеріалу. Лектору слід ретельно відбирати теми для лекцій, зосереджуючись на найбільш сутнісних моментах навчальної дисципліни, пошуку адекватних і ефективних способів подачі матеріалу. Сучасна лекція може формувати потрібні концепції як засобами слова, так і візуальними засобами (слайдами), між ними виникає певна конкуренція – змагання за увагу слухача. Таким чином постає проблема мультитаскінгу, коли увага слухача розпоршується, деконцентрується. Важливою стає узгоджена режисура слова і слайду в лекції для досягнення синергетичного ефекту. В статті розглядаються методичні принципи, дотримання яких забезпечує взаємоузгоджену взаємодію лекторського слова й візуального компоненту. Серед головних методичних принципів – визначення сутнісних для навчальної дисципліни змістових тем і проблем, які висвітлюються в лекції, дотримання «принципу економії в освіті» (Ортега-і-Гассет), змістовність та естетична якість слайдів, застосування сторітелінгових прийомів, уникнення мультитаскінгу як основної найбільш поширеної загрози, що знижує навчальну ефективність лекції.

Ключові слова: дидактика вищої школи; вузівська лекція; синергетичний ефект; мультимедійні засоби; мультитаскінг; риторика; слайд; мистецтво презентацій.

1. ВСТУП

Постановка проблеми, її актуальність. Про застосування мультимедійних технологій у процесі навчання як в середній, так і у вищій школі вже можна писати історію. Технічні засоби навчання, починаючи з 60-х років минулого століття, пройшли шлях від примітивних епідіаскопів та вузькоплівкових кінопроекторів до багатофункціональних мультимедійних дощок із сучасним програмним забезпеченням та прямим виходом у мережу Інтернет. Зрозуміло, що сучасна мультимедійна техніка з її широкими демонстраційними можливостями відкриває нові перспективи в навчальних технологіях. Їх застосування, як правило, визначає інноваційність

методичних підходів. Мультимедійні засоби вже, фактично, стали важливим елементом у закладі вищої освіти лекційного заняття.

Водночас таке активне вторгнення мультимедійних технологій в освітній процес супроводжується появою серйозних проблем, осмислення яких певною мірою стримує той «інноваційний» ентузіазм, з яким вдаємося до введення в навчальну практику аудіовізуальних засобів.

По-перше, все частіше з'являється тривожна інформація про негативний вплив на молоде покоління надмірного захоплення різного роду гаджетами, що породжує «кліпове мислення» і взагалі формує в нього нові способи сприймання життя і ставлення до нього. Це покоління вже називають то «поколінням Z», то «центеніалами», що само по собі вже говорить про його нову, досі небачену своєрідність, яка потребує глибокого вивчення. Звідси випливає думка, що активне застосування інтермедіальних технологій, з одного боку, ніби гармонізує з «кліповим мисленням», через що до нього варто ставитися як до позитивного моменту, а з іншого, навпаки, ніби сприяє його вкоріненню, що само по собі може мати небажані наслідки.

По-друге, створюється ситуація, коли **слово** вчителя / викладача, яке на думку Василя Сухомлинського, є для нього таким же «могутнім засобом» навчання та виховання, «як музичний інструмент у руках музиканта, як фарба в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора» [1, с. 160], втрачає своє значення як засіб навчання, поступаючись своєю першістю новітнім аудіовізуальним способам донесення до учня / студента навчальної інформації.

Мультимедійні технології, що стали складовими освітнього процесу в середній та вищій школі, відвернули увагу від мистецтва педагогічного слова і тим самим обумовили назрівання конфліктної ситуації між сучасним прагненням до інновацій на педагогічній ниві та педагогічною класикою, яка, як про це свідчать щойно наведені слова В. Сухомлинського, визнає слово головним інструментом педагогічного впливу. А якщо врахувати, що, як показує досвід, відхід та ухилення від педагогічної класики завжди в кінцевому результаті завершується невдачами, ігнорування слова як основного педагогічно-навчального засобу є недопустимим.

Спостереження за використанням мультимедійних засобів на лекційних заняттях приводить до висновку, що в переважній більшості випадків утворюється ситуація, яка фактично знижує той навчальний ефект, на який розраховує викладач. Головна причина такої невдачі полягає в тому, що подання даних із застосуванням аудіовізуальних засобів буквально роздвоює увагу того, кому вона адресується, на дві іпостасі одночасно – на читача, який сприймає мультимедійні зображення і тексти, і на слухача, який, сприймаючи інформацію з екрану, водночас повинен слухати лектора. У таких випадках увага аудиторії деконцентрується і через те до аудиторії доходить далеко не вся адресована їй інформація. Ідеться, по суті, про грубу помилку методичного характеру, яка в умовах усе активнішого застосування інтермедіальних технологій перетворюється на серйозну проблему, яка потребує вивчення та вирішення.

Проблема ускладнюється ще й тим, що ми стали учасниками та свідками процесу, який можна було б іменувати як втрата сучасною людиною свого **риторичного потенціалу**, що був розвинутий і закріплений у період «золотого віку» філологічної освіти, який протягнувся з другої половини XIX століття до приблизно 60-х років XX століття. Саме в цей час, як ніколи раніше, освічена людина відчувала вплив художньо-літературного слова, яке можна вважати найбільш довершеним з погляду риторичного потенціалу. Ті риторичні прийоми, що описуються в численних сучасних посібниках з риторики, в кількісному і якісному планах є доволі мізерними порівнюючи з тими витонченими прийомами власне художнього впливу, яким наділене художньо-літературне слово.

Літературно освічена особистість намагається надати своєму мовленню певної естетичної презентабельності, яка стосується всіх його складових – мови, композиції, системи аргументації, образності, ритмомелодики. Зниження рівня художньо-літературної освіченості, позбавляє усного слова цінного для нього естетичного компоненту, тобто позбавляє краси, відсутність якої суттєво знижує енергію її впливовості.

Потяг до мультимедійних засобів, що так відчутно активізувався в останнє десятиліття, теж спричинився до обезбарвлення слова. Втративши здатність ефективно володіти всіма величезними виражально-зображувальними можливостями слова, учитель / викладач почав компенсувати втрачене з допомогою мультимедійних засобів, бо власне вони створювали **зображення / візію / ілюстрацію**, без яких, фактично, неможливо домогтися потрібного навчального результату.

Все зазначене вище підводить до висновку, що сучасний спосіб навчання потребує гармонізації двох складових освітнього процесу – мистецтва слова, тобто риторики (у подальшому цей момент будемо у метонімічному плані позначати як *слово*) та мистецтва застосування мультимедійних засобів, які забезпечують зображення / візію (у подальшому – *слайд*).

Описана проблема активізує необхідність вироблення такої методики використання мультимедійних засобів, яка забезпечувала б в освітньому процесі синергію усного, живого слова викладача з демонстрованими ним слайдами. Словник визначає слово **синергія** (від грец. – (syn) разом; (ergos) діючий, дія) як «підвищена результативність спільної дії чинників порівняно з тими ж, які діють окремо» [2]. Тож гармонійна взаємодія / взаємосприяння усного живого слова викладача зі слайдами породжує так званий **синергетичний ефект**, що сприяє успішному кінцевому результату навчального акту.

У зв'язку з тим, що мультимедійні засоби навчання набувають усе більшого поширення, проблема синергії слова та слайду набуває не лише гострої актуальності, а й перетворюється на важливу проблему сучасної дидактики, яка потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мультимедійні засоби застосовуються не лише з навчальною метою, вони стали чи не обов'язковою складовою публічних виступів. Їх поява визначила формування нового жанру, що зародився в маркетинговій практиці і настільки швидко розповсюдився, що зараз словом «презентація» позначають майже кожний публічний виступ. Парадокс полягає в тому, що проблема синергії слова та слайду досить активно розглядається в публікаціях, присвячених мистецтву презентацій, у той же час у сучасній дидактиці, окрім окремих досить рідкісних випадків [3], вона фактично ігнорується. Є величезна кількість методичних розробок навчального спрямування, у яких задіяні слайди, але в них майже не зустрічаються спроби поставити і розглянути проблему гармонійної взаємодії проголошеного викладачем слова і слайду – такої взаємодії, яка, створюючи синергетичний ефект, сприяла б результативності навчального акту.

Проте, напрацювання стосовно взаємодії слова і слайду, що зроблені у сфері «презентацій», містять багато спостережень та висновків. Їх уміла екстраполяція у навчально-дидактичну сферу не лише можлива, а й необхідна. Важливо відзначити, що ці спостереження, знахідки та висновки, зроблені відомими фахівцями в галузі комунікаційних технологій. Алексей Каптерев [4], Гарр Рейнольдс [5], Ден Роем [6], Галло Кармін [7], Кріс Андерсон [8], Макс Аткинсон [9], Радислав Гандапас [10] – це лише деякі з авторів бестселерів, які тою чи тою мірою торкалися проблеми методів досягнення синергетичного ефекту у взаємодії проголошеного слова та демонстрованого слайду. Найбільш ретельно ця проблема розглянута Максом Аткинсоном, який присвятив їй окремий розділ («Наочні засоби і допомога словом»).

Саме він звернув увагу на проблему **мультиаскинг**, тобто деконцентрації уваги, яка є однією з найбільш типових помилок при застосуванні мультимедійних технологій. «Розпочавши презентацію, озброєний набором слайдів, оратор вважає своїм першим обов'язком включити проектор і показати перший слайд, – пише Макс Аткинсон. – Слайди, немов магніт, притягують погляд слухачів до екрану, змушують їх розірвати візуальний контакт з виступаючим. А ми ж пам'ятаємо, наскільки важливим є такий контакт для утримання уваги аудиторії... Виступаючий, повертаючи увагу аудиторії до екрану, ставить перед нею вельми складне завдання зосередитися на двох речах: читанні і слуханні» [9, с. 94]. Подібних спостережень за способами користування слайдами є чимало в книзі Кріса Андерсона «Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів» [8] (розділ «Візуальний матеріал. Коли очам боляче»). Окремий розділ, в якому, за словами автора, «дохідливо, на яскравих прикладах пояснюється, що і коли треба показувати аудиторії», є в книзі-бестселері Радислава Гандапаса «Камасутра для оратора» [10].

Невирішені аспекти проблеми. Треба виходити з того, що проблема взаємодії слова і слайду з метою досягнення синергетичного ефекту в освітньо-навчальних актах є особливо значущою власне для сучасної дидактики. В багатьох аспектах вона є принципово новою і потребує, як про це йтиме мова нижче, нових методичних підходів. Значну роботу ще необхідно виконати не лише в плані аналізу та систематизації накопиченого у сфері «презентацій» методичного матеріалу, який стосується різних аспектів взаємодії слова і слайду, а й уміло адаптувати його до освітньо-навчального напрямку.

Враховуючи новизну проблеми, необхідно виробити чітку й зрозумілу систему методичних принципів / критеріїв / вимог, дотримання яких забезпечує синергетичний ефект взаємодії слова і слайду.

Метою статті є вироблення загальних методичних принципів, дотримання яких обумовлює синергетичний ефект у взаємодії слова і слайду при здійсненні навчального акту.

2. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною базою дослідження є синергетичний підхід, який набуває все більшої популярності в гуманітарних науках, зокрема і в освітній галузі. Застосування цього підходу в кожному конкретному випадку потребує вироблення методичних прийомів, які складають методику дослідження. У нашому випадку вона вибудовується на таких засадничих моментах.

Перший з них полягає в тому, щоб окремо розглянути дві складові навчального акту – *слово* і *слайд*. За кожною із цих складових – значний науково-пізнавальний та інтерпретаційний дискурс, який напрацьований з метою виробити методичні принципи їх ефективного застосування. Особливо це стосується *слова*, впливова та виражальна ефективність якого вивчалася / конструювалася у сфері риторики, починаючи з античних часів. З того часу інтерес до риторики як науки про способи переконання та впливу на аудиторію була в усі часи одним із важливих предметів вивчення в середній та вищій школі. В останні десятиліття у зв'язку з бурхливим розвитком реклами, мас-медіа та PR-технологій зріс не тільки інтерес до риторики як науки про мистецтво словесного впливу на свідомість людини, а й привів до відкриття та активного впровадження у практику нових ефективних засобів, серед яких особливої популярності набув засіб, іменованій словом **сторітелінг** (англ. storytelling), суть якого полягає у вибудовуванні промовцем сюжетних історій як спосіб активізації уваги слухача і донесення до нього потрібних смислів. *Слайд* як засіб навчання теж має свою

давню історію, яка тягнеться з тих часів, коли принцип наочності був визнаний Я. Коменським «золотим правилом» дидактики. У сфері «презентацій» напрацьовано чимало спостережень і зроблено чимало висновків щодо принципів ефективності *слайду* – вони і потребують вивчення з метою створення оптимізованих моделей слайдів як складової освітньо-навчального акту.

Наступний крок у методиці дослідження полягає у застосуванні інструментарію психологічної науки, з допомогою якої виявляються та обґрунтовуються психологічні засади, що обумовлюють власне синергетичний ефект взаємодії слова і слайду. Вони стосуються таких розділів психологічної науки як «Увага» (йдеться про концентрацію уваги), «Уява» (активація уяви з допомогою слова) та «Сприймання» (йдеться про психологію сприймання слова і слайду).

Виходячи з зазначеного вище, подальший хід дослідження потребує окремого розгляду тих особливостей у взаємодії *слова* і *слайду*, які обумовлюють у їх застосуванні синергетичний ефект.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слово. Якщо, починаючи з давніх часів, лекція була основною формою навчання у закладах вищої освіти, то в останні десятиліття вона поступово набувала статусу «однієї з основних форм» в університетській освіті. Пояснюється це різким зростанням кількості носіїв інформації, доступних для фахової підготовки майбутнього спеціаліста. Якщо в минулі часи, як правило, підручників з тої чи тої навчальної дисципліни було обмаль, а іноді вони й взагалі були відсутні, що і обумовлювало статус лекційного заняття як основної форми навчання, то зараз підручників, різного роду навчальних посібників, наукової, науково-довідкової літератури в друкованих та електронних варіантах вистачає і, до того ж, їх кількість з кожним роком збільшується. Усе це привело до поступової зміни балансу «аудиторні форми навчання» – «самостійна робота студентів». Ці зміни, які поступово увиразнювалися в провідних університетах Заходу, стали відчутними і в нашій вищій освіті. Вони обумовили потребу в **новій функціональності** лекції як форми навчання. Звідси – і пошук інтересу до методики проведення лекції, який перш за все проявився у створенні та випробовуванні нових, нетрадиційних способів лекційного подання навчального матеріалу. Назвемо лише деякі з них: проблемна лекція, лекція з попередньо запланованими помилками, лекція-конференція, лекція-прес-конференція, лекція-брифінг, лекція-диспут, бінарна лекція, лекція-візуалізація та ін. [11].

Виходячи з теми нашого дослідження, відзначаємо, що не ставимо перед собою завдання характеризувати ці нетрадиційні форми лекцій. Натомість, як про це вже йшлося, зосередимося на тих власне **сучасних** вимогах до лекції, які, з одного боку, зумовлювали б її навчальний потенціал, а, з іншого, завдяки взаємодії зі слайдами породжували б синергетичний ефект у сприйманні аудиторією її змісту.

Один із основних, а, можливо, й основний критерій успішності навчальної лекції в сучасній вищій школі найтіснішим чином пов'язаний з необхідністю дотримуватися принципу ощадності освіти, який був сформульований ще у 30-х роках минулого століття відомим іспанським філософом Ортегою-і-Гассетом у його трактаті «Місія університету». Реалізація принципу успішності в університетській освіті має, на його думку, відбуватися таким чином: «Необхідно піддати, – пише він, – незчисленну кількість знань подвійному відбору: 1. Залишити лише ті знання, які здаються **сутнісно** (виділення наше. – Г. К., О. Ф.) необхідними для життя людини, що є сьогодні студентом. *Ефективне життя* і його невідкладна особливість – ось точка відліку, яка повинна спрямовувати цей перший крок. 2. Все, що залишається після визначення

найбільш необхідного, потрібно звести до того, що **реально** може бути вивчено студентами, вільно і у повному обсязі» [12, с. 42–43].

Трактат «Місія університету» був опублікований ще в часи, коли про загрозу могутніх інформаційних потоків ще не йшлося. Просто Ортега-і-Гассет як викладач Мадридського університету, що володів здатністю проникати в суть речей і явищ, зрозумів необхідність відбирати в навчальному матеріалі найбільш сутнісне з метою концентрувати на ньому навчальні зусилля. І така «ощадність» (економія), що обумовлюється вмінням відбирати із того величезного інформаційного дискурсу, який містить у собі кожна навчальна дисципліна, найбільш сутнісне, найбільш важливе, таке, що концентрує в собі найголовніше, що повинен знати й уміти майбутній спеціаліст, у час потужних інформаційних потоків стає для освіти особливо актуальною проблемою. Певною мірою наша освіта реагує на цю проблему. Інтегруються навчальні дисципліни, переглядаються навчальні програми з метою наблизити підготовку спеціаліста до реальних потреб «виробництва», розширюються можливості студентів у самостійному виборі навчальних дисциплін і т.д. Проте, треба визнати, що для української освітньої системи – як середньої так і вищої – зазначена проблема, що сформульована іспанським філософом як «принцип ощадності освіти», є особливо актуальною і її осмислення та вирішення знаходиться на початковому етапі.

З огляду на сказане, кардинально змінюється навчальна функціональність лекції у вищій школі. Вона вже не може виконувати функцію послідовного викладу матеріалу, який би тема за темою знайомив студентів зі змістом навчальної дисципліни: той зміст викладено в навчальних посібниках та в багатьох інших джерелах інформації, які доступні студенту і які він зобов'язаний засвоїти самостійно. Власне самостійне здобування знань є важливою формою навчання через те, що, по-перше, самостійно здобуті знання є міцними, такими, що не забуваються, і, по-друге, воно забезпечує таку надзвичайно важливу для сучасного спеціаліста якість, як уміння самостійно вчитися протягом усього життя, як здатність орієнтуватися у бурхливих інформаційних потоках [13].

Відчутна перевага в навчальному часі самостійної форми навчання над лекційною змінює функціональність лекції і, відповідно, критерії її навчальної успішності. Тематика кожної лекції має стосуватися важливих сутнісних, ключових моментів навчальної дисципліни, тобто моментів, засвоєння яких є найбільш важливим для професійної підготовки спеціаліста. Власне вибір таких опорних / каркасних тем при побудові «стратегії і тактики» навчальної дисципліни є не лише важливим показником якості розробленого навчального плану, а й важливою умовою реалізації «принципу ощадності освіти», розробленого Ортегою-і-Гассетом. Ігнорування цього принципу є однією із серйозних вад сучасної як середньої, так і вищої освіти.

Але відбір опорних тем є лише першим алгоритмічним кроком у побудові лекційної частини навчальної дисципліни. Наступні алгоритмічні кроки мають бути спрямовані на те, щоб зміст кожної лекції був засвоєним студентами з максимально можливою повнотою. І тут ми виходимо на фактично безмежне поле, яким є ораторське мистецтво лектора. Ця безмежність визначається тією величезною кількістю ораторських прийомів, які стосуються змісту та форми ефективності проголошеного слова, прийомів, що напрацьовувалися віками, починаючи з античних часів.

Але і тут з'являється необхідність визначитися з кількома основними умовами, які, виходячи з останніх найбільш авторитетних та популярних книжок, присвячених ораторському мистецтву, є базовими критеріями, які визначають навчальну успішність проголошеного слова.

Першим таким критерієм, що визначає ступінь засвоєння слухачами складного навчального матеріалу (а вибраний ключовий темарій навчальної дисципліни не може

бути простим у змістовому плані), стосується вміння про складні речі говорити просто і зрозуміло. Таке вміння є прямо залежним від глибини розуміння лектором проблеми, яку він має намір пояснити на лекції. Йдеться про здатність лектора виявляти сутнісне, найголовніше в проблемі – власне завдяки цьому й обумовлюється «принцип ощадності в освіті».

Уміння обрати тему лекції, яка є сутнісною для вивчення / засвоєння навчального предмету, наділене системотворчим потенціалом, від якого залежить навчальна ефективність лекції. Це обумовлене тим, що точний **вибір сутнісного** не тільки сприяє дотриманню принципу ощадності в освіті, а й надає можливості концентрованого (сфокусованого) висвітлення теми, від чого прямо залежить така винятково важлива її якість як **цілісність** [4, с. 44–97].

Наступна умова успішності подання лекційного матеріалу стосується індивідуально-психологічних особливостей лектора як особистості. На це особливу увагу звертав Василь Сухомлинський, який постійно наголошував, що слово вчителя / викладача набуває ефективності лише за умови особливої довіри учнів / студентів до нього як до особистості. «Прагніть до того, – рекомендував видатний педагог, – щоб думка й слово одухотворялися ділом, працею. Щоб за звучанням слова стояла брила справи... Правдивість і чесність, непримиренність до брехні й обману йдуть від великої правди праці. Недарма стародавня українська мудрість говорить: правдиве слово в того на язиці, в кого на долонях мозолі» [14, с. 600]. Якщо ці слова спрямувати зі шкільного на вишівський рівень, то вони не тільки не втрачають свою значущість, а, навпаки, набувають ще більшої правдивості. Бо ж добре відомо, що до слова лектора, який є авторитетним ученим, глибоким знавцем своєї справи, студентська аудиторія є особливо уважною.

Важливою є суто людська відкритість лектора, завдяки якій встановлюється довірливе ставлення аудиторії до нього – цю проблему найдетальнішим чином розглядає Гарр Рейнольдс у книзі «Оголений оратор. Дао презентації» [5].

Якщо ж говорити про «техне» лекції, тобто про майстерність її виконання, то вона, як ми вже відзначали, складається з величезної кількості прийомів, які вже давно, починаючи зі знаменитого «Повчання оратору» (лат. *Institutio oratoria*) Марка Фабія Квінтіліана (1 ст. н.е.), по-своєму феноменальної праці, що складається з одинадцяти книг, уже давно і добре відомі й потребують лише вельми вибіркового і творчого засвоєння.

З'явилася низка праць [15], [16], [17], в яких найдетальнішим чином розглядається «техне» сторітелінгу – останнього слова риторики як науки. Цей давній прийом, якщо його вмело використовувати, володіє вражаючим ефектом, а саме: він є одним із найдієвіших засобів як концентрації уваги читачів, так і донесення до його свідомості потрібних смислів.

Поняття сторітелінгу почало активно входити в практику шкільного навчання – з'явилася величезна кількість публікацій з методичними рекомендаціями стосовно застосування сторітелінгових прийомів при викладанні різних навчальних дисциплін. Можна навіть говорити про «сторітелінговий бум» у сучасній шкільній дидактиці.

Стосовно ж лекції у ЗВО, у якій необхідно домагатися ефективної синергії слова і слайду, пропонується застосовувати два види сторітелінгових прийомів. Перший з них умовно назвемо **каркасним** або ж **наскрізним** – його суть полягає в тому, що **вся** лекція, включно зі слайдовим матеріалом, вибудовується як історія. Методична концепція такого підходу добре розроблена в популярній праці А. Каптерева «Мистецтво презентації», у якій обгрунтовані основні засади, на яких вибудовуються «секрети» впливовості лекції.

Виходячи з висловлених міркувань, вибудовується така **система вимог**, котрі забезпечують успішність навчальної лекції у ЗВО.

Перша з них – точне визначення сутнісної для навчальної дисципліни теми. Точний вибір сутнісного матеріалу та його уміле висвітлення обумовлює певний системотворчий потенціал лекції, тобто виводить на інші теми / проблеми, частково пояснюючи їх. В умовах, коли багато тем самостійно опрацьовуються студентами, цей момент є особливо важливим.

Вибір сутнісної / вузлової теми є першим і дуже важливим кроком до реалізації **другої** важливої умови, яку ми визначаємо як **концентрований** підхід до вираження змісту лекції. Такий підхід з боку лектора означає, що всі засоби, до яких він вдається з метою якомога повнішого розкриття змісту лекції, є високофункціональними, тобто такими, що ефективно працюють на реалізацію цього завдання. Така концентрація за законами психології сприймання обумовлює зосередженість уваги студентської аудиторії до процесу розкриття лектором теми лекції.

Те, що ми називаємо як «концентрація», А. Каптерев визначає як «фокус», тобто сконцентрованість, зосередженість [4, с. 45–71]. Йдеться, фактично, про одне і те ж.

Проте відкритим залишається питання про «техне» концентрації / сфокусованості. А. Каптерев переконаний, що мистецтво лектора в досягненні потрібного ступеня сфокусованості потребує створення **ідеї** презентації, у нашому випадку – **ідеї** лекції. Якщо виходити з умовної аналогії «лекція» – «художньо-літературний твір» і при цьому враховувати, що ідея твору, прагнення автора втілити її в художній текст і таким чином не лише донести її до свідомості читача, а й емоційно «зарядити» його, є основним системоутворюючим чинником, а значить, і «організатором» **цілісності** твору, як одного з основних критеріїв його художності, то наявність у лекції головної ідеї надає їй цілісності, а значить, і навчальної ефективності.

Поняття «ідея лекції» є досить умовним. Для глибшого і точнішого розуміння, його необхідно зіставити з іншими поняттями, подібними до нього у змістовому плані. Кріс Андерсон, наприклад, вживає поняття «наскрізна тема»: «Аналізуючи вистави, фільми і романи, – пише він, – використовують один цікавий термін, який можна застосувати і до публічних виступів – «наскрізна тема», яка міцно зв'язує всі елементи оповіді. Така тема обов'язкова для кожної промови.

Ви маєте, – рекомендує Кріс Андерсон, – звести в головах глядачів таку собі дивовижну конструкцію, тож уявіть наскрізну тему як міцний шнур або канат, на який ви нанизуете всі елементи своєї ідеї» [8, с. 41].

Отже, **ідея, наскрізна тема** – це «міцний шнур або канат», який проходить через усю лекцію, є чинниками її цілісності, а значить, і впливовості, тобто здатності доносити до свідомості слухача змістові концепти. Власне в такому, наближеному до понять «ідея», «наскрізна тема», розумінні А. Каптерев вживає поняття «сторітелінг» – таким чином він прагне наголосити на тому, що лекція / презентація набуває ефективності, якщо вона розвивається як ланцюг, що складається із послідовно пов'язаних між собою змістових ланок.

Цілісність лекції, яка досягається завдяки названим чинникам (сутнісна тема, концентрація уваги, наскрізність ідеї / теми, ефект сторітелінгу) є ознакою як її завершеності і довершеності, так і її навчальної ефективності, бо це означає, що всі її складові сконцентровано «працюють» на досягнення кінцевої мети – донесення до свідомості слухачів потрібних змістових концептів.

Якщо ж говорити про функцію сторітелінгу в його прямому розумінні, то власне сторітелінгові прийоми за умови їх умілого використання, здатні слугувати чудовими засобами активізації сприймання слухачами змісту лекції.

Проте одні з найбільш ефективних засобів активізації сприймання та розуміння лекційного матеріалу належать візуалізації – «слайдам».

Слайди. Існує чимало міркувань, що обґрунтовують важливість візуального компоненту в лекційному способі подачі навчального матеріалу. Ось деякі з них, що вибудовуються нібито на науковій основі: «... зоровий нерв в 50 разів товстіший слухового. Що робити оратору, який володіє цією інформацією та головним мозком?», – запитує автор «Камасутри для оратора» і рекомендує: «Виступаючи перед аудиторією, обов'язково їй що-небудь показуйте: сам об'єкт, його копії, зображення, схеми, графіки, таблиці, рисунки, фотографії, карти і т. д. Візуальні засоби вносять в хід виступу різноманітність, дозволяють утримувати увагу, підвищують запам'ятовуваність» [10, с. 81–82].

Інше твердження цього ж автора, де він стверджує, що «успіх будь-якого виступу на 60–70% залежить від того, що публіка *бачить*, на 20–30% від того, *як* говорить оратор» [10, с. 90], є вельми сумнівним, бо існує чимало переконливих застережень щодо ефективності використання слайдів. Наприклад, Кріс Андерсон, визнаючи, що «фотографії, рисунки, елегантні шрифти, діаграми, інфографіка, анімація, відео, аудіо – усе це здатне зробити промову доступнішою і красивішою», тут же попереджує: «передовсім з'ясуйте: чи дійсно вам це потрібно? Вражаючий факт, але більш ніж третина найпопулярніших спікерів TED (абревіатура від англ. technology, entertainment, design) не використовують жодних слайдів.

Як же так? – запитує він. – Очевидно, що промова плюс зображення завжди цікавіша за голу промову. Ні. Слайди крадуть у спікера увагу глядача і повертають її до екрану. Якщо сила вашої промови полягає в особистому контакті з аудиторією, то слайди можуть завадити...

Наука презентації вивела універсальне правило: «Відсутність слайдів краще, аніж погані слайди» [8, с. 121].

Перед нами два різні підходи до використання слайдів: один сповнений ентузіазму стосовно можливостей слайду, другий – досить поміркований, такий, що ґрунтується на величезному досвіді.

Все сказане підводить до третьої позиції: успішне використання слайду – це мистецтво, «техне», яке, в принципі, вже добре розроблене в науці презентацій і яке потребує виваженої екстраполяції в науку навчальної лекції.

Виходячи з того, що цілісність лекції, ступінь її сфокусованості на конкретний результат є одним із головних чинників її навчальної ефективності, першою умовою застосування слайду є його **доцільність**, тобто функціональність як складового компоненту, який «працює» на досягнення навчальної мети узгоджено з усіма іншими складовими.

Щоправда, треба визнати, що критерій доцільності визначається багатьма чинниками і тому є складним для визначення. Тут необхідно враховувати особливості науково-освітнього напрямку, особливості теми і т.п., бо одна справа – технічні, фізико-математичні дисципліни, інша – природничі, ще інша – суто гуманітарні. Для математика, вочевидь, найбільш ефективним буде застосування «слова і крейди» через те, що, якщо лектор одночасно говорить і пише, то, як зауважує Макс Аткинсон, його «слова будуть точно відповідати візуальному ряду, і слухачам буде легко співвіднести те, що вони чують, з тим, що вони бачать» [9, с. 111–112]. Зрозуміло, що цей його вибір буде не лише доцільним, а й оптимальним. Якщо географ, читаючи лекцію на тему особливостей природи чи рельєфу якогось регіону, окрім демонстрації географічних карт, покаже через проектор ще й низку якісних фотографій, які створять у свідомості студента яскраві уявлення про той регіон, то навчальна ефективність застосування слайдів буде високою. Але якщо викладач літератури замість детального аналізу

літературного тексту, який допоміг би студентам відкрити для себе його глибокі художні смисли, займеться демонстрацією слайдів, що ілюструють тему літературного твору, то таке рішення навряд чи є доцільним.

Застосування слайду в лекції є доцільним у тому випадку, коли він допоможе пояснити те, чого словом не можна досягти. З допомогою слова, як відомо, можна викликати у свідомості слухача потрібні візуальні картини, але, по-перше, це потребує високого, мистецького володіння усним словом з боку лектора, і, по-друге, належної уваги, зосередженості і певних зусиль з боку слухача. Отже, демонструючи слухачам буквально миттєве бачення об'єкту, слайд «економить» дорогоцінний лекційний час.

Один із важливих критеріїв поцінування якості слайду полягає в тому, щоб його демонстрація супроводжувалася **ефектом відкриття нового**, що, з точки зору психології сприймання, є важливим чинником активізації інтелектуальних спроможностей слухача.

Критерій доцільності безпосередньо стосується проблеми так званих **текстових слайдів**. Їх застосування є чи не найбільш поширеним недоліком. Якщо з'являється необхідність у такому слайді, то його текст повинен складатися з мінімальної кількості слів. «Слайди, які складаються із одних тільки слів або ж чисел – найбільш безкорисний для аудиторії вид наочних засобів» [9, с. 93], – переконує Макс Аткинсон. Досить часто лекція починається зі слайдів, на яких сформульована тема лекції з наступним викладенням її плану, тобто переліком основних питань, які лектор має намір послідовно висвітлювати. Зрозуміло, що, демонструючи ці слайди, лектор почне їх коментувати. І при цьому він створює ситуацію, коли увага аудиторії роздвоюється, деконцентрується. Через те інформація, яка одночасно подається словом і слайдом, сприймається нею не повністю. Якщо ж все-таки є потреба у текстовому слайді, то він має бути максимально стислим і поданим комфортним для зорового сприймання шрифтом.

Режисура синергетичного ефекту. Зараз, коли ми вже визначилися стосовно основних вимог до слова і слайду, дотримання яких сприяє синергетичному ефекту, розглянемо методичні прийоми, які цей ефект обумовлюють у процесі читання лекції.

Вочевидь, продумування лекції, у якій застосовуються слайди, потребує підходу, котрий умовно можна назвати режисерським. Це означає, що необхідно продумувати прийоми, які сприяють ефективності застосування слайду. Головний методичний принцип полягає у повному уникненні деконцентрації уваги – саме цей недолік є найбільш укоріненим у навчальних лекціях з використанням слайдів. Уміння концентрувати увагу лише на промовленому або ж лише на слайді є дуже важливим моментом у «режисурі» лекції. І тут варто прислухатися до слів одного з видатних знавців «секретів» успішності публічних виступів Кріса Андерсона, який визначив такі три ключових елементи, які забезпечують високу впливовість застосованих візуальних матеріалів: «демонстрація, сила пояснення, естетична привабливість». Серед цих трьох ключових елементів **«сила пояснення»** нам видається найбільш важливим.

З метою досягти високої концентрованості уваги на слайді (слайдах) лектору необхідно вміло підготувати слухача до його сприймання – чим краще слухач буде підготовлений словом лектора до сприймання слайду, тим активніше він, слухач, його сприйме, тим глибше зрозуміє його зміст. Саме в цьому проявиться «сила пояснення».

Уміла «підводка» до демонстрації слайду, яка фокусує увагу слухача на ньому, є тим методичним прийомом, який буквально показово демонструє один із найважливіших «секретів», що обумовлює породження синергетичного ефекту слова і слайду. Прийомів, які сприяють ефективності «підводки» до демонстрації слайду є безліч – від створення інтригуючих моментів, які концентрують увагу на слайді, до сторителінгових прийомів.

Після того, як увага аудиторії була сконцентрована на слайді, відбувається процес його коментування / роз'яснення, методика якого теж необхідно продумувати. Один із найбільш поширених прийомів полягає у створенні системи запитань, які зосереджують увагу на ключових деталях зображального слайду. Питання адресуються аудиторії, проте цілком можливо, що з метою економії часу лектор сам дає відповіді на поставлені ним же запитання.

Інший шлях – «закадровий голос» лектора, який таким чином коментуючи слайд, зосереджує увагу на його змісті, не відволікаючи увагу на себе завдяки «закадровому» звучанню слова.

Продемонструємо методи досягнення синергетичного ефекту у взаємодії слова і слайду на прикладах із двох навчальних дисциплін – проектування програмних систем та історія літератури.

При вивченні дисципліни «Проектування програмних систем» однією з ключових і складних для засвоєння студентами є тема «Шаблони проектування». Кожен шаблон описує типове рішення типової задачі розробки. Опис шаблону містить такі елементи як *ім'я, задача і контекст, рішення, результат*. Зазвичай шаблон включає кілька програмних класів і відношення між ними.

Під час лекції постає питання оптимального використання слова і слайду з метою максимально ефективного донесення суттєвих моментів застосування шаблонів при розробці програмних систем. Досвід авторів свідчить, що слово може бути успішно використано для подання елементів ім'я, задача і контекст, результат. Елемент *рішення* не може бути ефективно донесений до слухача лише засобами слова. Рішення включає кілька класів та відношення між ними, що найбільш ефективно розкривається візуально за допомогою діаграми класів UML. Сама по собі діаграма класів може бути зрозумілою для досвідчених розробників, але лише діаграми недостатньо для студента, який вперше зустрівся з шаблоном, йому потрібне також словесне пояснення.

Таким чином, ми бачимо, що для пояснення окремих елементів шаблону проектування потрібне доцільне поєднання слова і слайду, узгоджена режисура яких і дає синергетичний ефект. Пропонується елементи шаблону ім'я і результат описати словесно, для подачі задачі і контексту використати сторітелінг, а для опису рішення використати діаграму класів, зі словесним поясненням. Ефективним є також доповнення рішення фрагментами програмного коду, які демонструють суттєві моменти відношень між класами.

Одне із завдань, що стоїть перед викладачем, який читає лекцію на тему «Життєвий і творчий шлях Івана Франка», полягає в тому, щоб оживити у свідомості слухачів образ письменника, позбавити його хрестоматійного глянцю і, водночас, розкрити його велич як митця та мислителя. З цією метою використовується прийом *коментування портрету-слайду*. Успіх в досягненні поставленої мети цілком залежить від уміння лектора домогтися синергетичного ефекту у взаємодії слова і слайду. Для цього необхідно уміло реалізувати три завдання, а саме: 1) підготувати аудиторію до сприймання слайду; 2) прокоментувати слайд; 3) поглибити і закріпити у свідомості слухачів здобуту інформацію.

Перше завдання – сторітелінг про збори чернігівської «Просвіти», на якій Михайло Коцюбинський зробив доповідь, присвячену 50-річному ювілею Івана Франка. При цьому важливо вдатися до візуалізації – слухачі повинні «побачити» ці збори, звернути увагу на зовнішність Михайла Коцюбинського, дізнатися про його знайомство з Франком і т. п.

До виконання другого завдання лектор приступає після того, як увага аудиторії буде сконцентрована на виступі Коцюбинського: «Сьогодні я хочу познайомити вас з одним із найкращих українських письменників, – цитує лектор початок доповіді

Коцюбинського, – Перед вами портрет Франка. Те, що ви бачите, хотів би трохи доповнити. Невеликий, але сильний чоловік. Високе чоло, сірі, трохи холодні очі, в лініях бороди щось енергійне, уперте. Рудувате волосся непокірливо пнеться, вуса стирчать. Скромно одягнений, він тихий і непомітний, поки мовчить. А заговорить – і вас здивує, як ця фігура росте й росте перед вами, мов у казці. Вам стане тепло й ясно од світла його очей, а його мова здається не словом, а сталлю, що б'є об кремін'я і сипле іскри. Сильна, уперта натура, яка цілою вийшла із житейського бою!».

Третє завдання реалізовується шляхом коментування лектором окремих деталей, на які звернув увагу Коцюбинський («високе чоло», мова Франка, яка засвідчує його розум, твердий характер та переконливість суджень і т. д.).

Зрозуміло, що власне таке коментування портрету, здійснене на високому фаховому рівні, забезпечить синергію слова і слайду і матиме значну пізнавально-навчальну ефективність.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Лекція у закладі вищої освіти була і залишається одним із основних навчальних засобів. Щоправда, її функція, а значить, і завдання та внутрішня структура під впливом різних обставин (усе зростаюча потужність інформаційних потоків, потреба в дотримванні принципу «ощадності в освіті», зміни у співвідношенні аудиторне навчання / самостійна робота студентів та інші чинники) суттєво змінилися. Усі ці зміни потребують наукового пояснення та обґрунтування.

Одним із головних критеріїв навчальної успішності лекції, на якій застосовуються слайди, полягає в умілому уникненні мультитаскингу як основної загрози, що підстерігає лектора – йдеться про деконцентрацію уваги аудиторії, яка різко знижує ступінь сприймання змістової інформації, що міститься в лекції. Проте, розуміючи цю загрозу, необхідно усвідомлювати потребу в досягненні іншого, протилежного результату, який полягає в концентрації уваги на змісті, що передається окремо словом, і, також окремо, слайдом.

Синергетичний ефект взаємодії слова і слайду утворюється лише в тому випадку, якщо суто риторичне мистецтво лектора поєднується з його вмінням підбирати, створювати якісні в зображальному та змістовому планах слайди. І перше (слово), і друге (слайд) – це окремі складові освітнього процесу, умінь і навичок, які потребують від лектора, що прагне самовдосконалення, постійної уваги. Лекція, у якій поєднується слово і слайд, потребує вміння, яке можна кваліфікувати як режисерське.

Перспективність дослідження зазначеної проблеми полягає в подальших розробках та увиразненні нових моделей лекції, серед яких найбільш актуальними є моделі навчальних лекцій, у яких поєднання слова і слайда утворює синергетичний ефект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] В. Сухомлинський, "Слово про слово", у *Вибр. твори: В 5-ти т.*, В. Сухомлинський, Т. 5., Київ, Україна: Рад. школа, 1977.
- [2] В. Т. Бусел, *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, Київ; Ірпінь: Перун, 2001.
- [3] Г. Клочек, "Риторика слова і слайду», *Всесвітня література в сучасній школі*, № 1. с. 5–7, 2016.
- [4] А. Каптерев, *Мастерство презентации. Как создавать презентации, которые могут изменить мир*, Москва, Россия: Манн, Иванов и Фербер, 2012.
- [5] G. Reynolds, *The Naked Presenter: Delivering Powerful Presentations With or Without Slides*, Berkeley, CA, USA: New Riders, 2011.

- [6] D. Roam, *Blah Blah Blah: What To Do When Words Don't Work*, New York, USA: Portfolio / Penguin, 2011.
- [7] Г. Кармин, *Презентация в стиле TED*, Москва, Россия: ЛитРес, 2015.
- [8] К. Андерсон, *Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів*, Київ, Україна: Наш формат, 2017.
- [9] М. Аткинсон, *Выступать легко. Всё, что нам нужно знать о речах и презентациях*, Москва, Россия: Альпина Паблишер, 2010.
- [10] Р.И. Гандапас, *Камасутра для оратора. Десять глав о том, как получать и доставлять максимальное удовольствие, выступая публично*, Москва, Россия: Манн, Иванов и Фербер, 2010.
- [11] Ю.В. Караван, А.О. Саницька, М.С. Тамак. "Нетрадиційні форми лекцій у вищій школі", *Інноваційний потенціал української науки – XXI сторіччя. Збірник статей*, Запоріжжя, Україна: Видавництво ПГА, 2012, с. 11–19.
- [12] Х. Ортега-и-Гассет. *Миссия университета*, Минск, Беларусь: БГУ, 2005.
- [13] Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко, *Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів*, Київ, Україна: ТОВ "Філ-студія", 2006.
- [14] В. Сухомлинський, "Сто порад учителів", у *Вибр. твори: В 5-ти т.*, В. Сухомлинський, Т. 2. Київ, Україна: Рад. школа, 1976.
- [15] А. Симонс, *Сторителлинг. Как использовать силу историй*, Москва, Россия: Манн, Иванов и Фербер, 2013.
- [16] К. Гопиус, *Сила убеждения. 101 совет по сторителлингу*, Санкт-Петербург, Москва: Питер, 2016.
- [17] Л. Крон, *С первой фразы: Как увлечь читателя, используя когнитивную психологию*, Москва, Россия: Альпина Паблишер, 2018.

Матеріал надійшов до редакції 16.07.2018 р.

СЛОВО И СЛАЙД В ЛЕКЦИИ: ПРОБЛЕМА СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА

Клочек Григорий Дмитриевич

доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой украинской и зарубежной литературы Центральноукраинский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, г. Кропивницкий, Украина

ORCID ID 0000-0002-2338-9974

klochek43@gmail.com

Баранюк Александр Филимонович

кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры информатики и информационных технологий Центральноукраинский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, г. Кропивницкий, Украина

ORCID ID 0000-0003-1151-0092

baranyuk60@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается проблема синергетического эффекта, который возникает благодаря успешному взаимодействию в лекции риторического умения лектора с целесообразно использованными мультимедийными средствами. В связи с тем, что мультимедийные средства обучения приобретают все большее распространение, проблема такого взаимодействия слова и слайда, которое способствовало бы учебной эффективности лекции, становится не только все актуальнее, но и превращается в очень важную проблему дидактики высшей школы. Традиционная лекция перестает быть главным источником и способом трансляции знаний в условиях современного информационного общества. Возрастает объем и роль самостоятельной работы студента, способного эффективно использовать мощные информационные потоки. Лекция, как форма обучения, приобретает иную функциональность, требуя новых способов подачи учебного материала. Лектору следует тщательно отбирать темы для лекций, концентрируясь на наиболее существенных моментах курса, поиске адекватных и эффективных способов подачи материала. Современная лекция может формировать нужные концепции как средствами слова, так и визуальными средствами (слайдами), между ними наблюдается некая конкуренция – соревнование за внимание слушателя. Таким образом возникает проблема мультитаскинга, когда внимание слушателя расплывается. Приобретает важность согласованная режиссура слова и слайда в лекции для достижения синергетического эффекта. В статье

рассматриваются методические принципы, благодаря которым обеспечивается эффективное взаимодействие слова и визуального компонента в лекции. Среди главных методических принципов – определение сущностных для учебной дисциплины тем и проблем, которые освещаются в лекции, соблюдение «принципа экономии в образовании» (Ортега-и-Гассет), содержательность слайдов, применение сторителлинговых приёмов, устранение мультитаскинга в процессе восприятия лекции как основной, наиболее распространённой угрозы, которая понижает эффективность лекции.

Ключевые слова: дидактика высшей школы; вузовская лекция; синергетический эффект; мультимедийные средства; мультитаскинг; риторика; слайд; искусство презентаций.

WORD AND SLIDE IN A LECTURE: THE PROBLEM OF SYNERGETIC EFFECT

Hryhorii D. Klochek

Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2338-9974
klochek43@gmail.com

Oleksandr F. Baraniuk

PhD of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Informatics and Information Technologies, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-1151-0092
baranyuk60@gmail.com

Abstract. The paper deals with the problem of synergetic effect, which is generated due to the successful interaction between rhetorical skills of a lecturer and appropriate applied multimedia tools in the academic lecture. Considering that multimedia tools for teaching are becoming more common, the problem of such interaction between word and slide, which would contribute to the education effectiveness of the lecture, takes on not only particular relevance, but turns into the fundamental problem of higher school didactics. A traditional lecture is no longer the main source and the method for knowledge translation in the context of the modern information society. The capacity and importance of the individual work of students, who are able to use powerful information flows, are growing. A lecture as a form of teaching acquires a different functionality and requires new methods for presentation teaching materials. The lecturer should carefully select the topics for lectures, focusing on the most essential aspects of the course, finding adequate and effective ways for material presentation. A modern lecture can develop necessary competencies both by means of word and by visual means (slide), and there is a kind of rivalry between them for the audience attention. Thus the problem of multitasking arises, that is the audience attention suffers dispersion and deconcentration. The question of the organic integrity between word and slide in the lecture for the achievement of synergetic effect comes to the fore. The paper deals with the methodical principles, compliance with which provides mutually agreed interaction between a lecturer's word and a visual component of the lecture. The basic methodological principles are the definition of the essential for the academic discipline substantive topics and problems, which are given in the lecture, the observance of the principle of economy in education (Ortega y Gasset), the substance and aesthetic quality of slides, the use of the storytelling tools, the avoidance of multitasking as the main widespread threat, which reduces the educational effectiveness of the lecture.

Keywords: higher school didactics; academic lecture; synergetic effect; multimedia tools; multitasking; rhetoric; slide; art of presentation.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. Sukhomlynskyi, "Word about word", in *Selected works: In 5 vols.*, V. Sukhomlynskyi, Vol. 5., Kyiv, Ukraine: Rad. shkola, 1977 (in Ukrainian).
- [2] V. T. Busel, *Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language*, Kyiv; Irpin, Ukraine: Perun, 2001 (in Ukrainian).

- [3] H. Klochek, "Rhetoric of word and slide", *The world literature in the modern school*, № 1. p. 5–7, 2016 (in Ukrainian).
- [4] A. Kapterev, *Presentation Mastery: How to create presentations that can change the world*, Moscow, Russia: Mann, Ivanov i Ferber, 2012 (in Russian).
- [5] G. Reynolds, *The Naked Presenter: Delivering Powerful Presentations With or Without Slides*, Berkeley, CA, USA: New Riders, 2011 (in English).
- [6] D. Roam, *Blah Blah Blah: What To Do When Words Don't Work*, New York, USA: Portfolio / Penguin, 2011 (in English).
- [7] G. Carmine, *TED-style presentation*, Moscow, Russia: LitRes, 2015 (in Russian).
- [8] C. Anderson, *Successful speeches at TED. Recipes of the best speakers*, Kyiv, Ukraine: Nash format, 2017 (in Ukrainian).
- [9] M. Atkinson, *It's easy to speak out. Everything we need to know about speeches and presentations*, Moscow, Russia: Alpina Publisher, 2010 (in Russian).
- [10] R. Gandapas, *Kama Sutra for a speaker. Ten chapters on how to get and deliver maximum pleasure, speaking publicly* Moscow, Russia: Mann, Ivanov i Ferber, 2010 (in Russian).
- [11] Yu.V. Karavan, A.O. Sanytska, M.S. Tamak. "Unconventional forms of lectures in the higher school", *Innovative potential of the Ukrainian science - XXI century. Zbirnyk statei, Zaporizhzhia*, Ukraine: Vydavnytstvo PHA, 2012, p. 11–19 (in Ukrainian).
- [12] J. Ortega y Gasset. *Mission of the University*, Minsk, Belarus: BGU, 2005 (in Russian).
- [13] L.H. Podoliak, V.I. Yurchenko, *Psychology of higher education: A manual for graduate students and postgraduate students*, Kyiv, Ukraine: TOV "Fil-studiiia"2006 (in Ukrainian).
- [14] V. Sukhomlynskyi, "One hundred tips for a teacher", in *Selected works: In 5 vols.*, V. Sukhomlynskyi, Vol. 2., Kyiv, Ukraine: Rad. shkola 1976 (in Ukrainian).
- [15] A. Simmons, *Storytelling. How to use the power of stories*, Moscow, Russia: Mann, Ivanov i Ferber, 2013 (in Russian).
- [16] K. Gopius, *Power of persuasion. 101 advice on storytelling*, St. Petersburg, Russia: Piter, 2016 (in Russian).
- [17] L. Cron, *From the first phrase: how to attract the reader using cognitive psychology*, Moscow, Russia: Alpina Publisher, 2018 (in Russian).

